

Ю. Ю. Полякова

**ІВАН АНДРІЙОВИЧ УСТИНОВ – ІСТОРИК, БІБЛОГРАФ,
ТЕАТРАЛЬНИЙ КРИТИК**

У статті окреслено життєвий шлях редактора газети «Харьковские губернские ведомости» І. А. Устинова та проаналізовано його діяльність як викладача стенографії та історика-краєзнавця, укладача першого путівника по Харкову та бібліографічного покажчика «Литература о Харьковской губернии». Особлива увага приділяється театральнo-критичним статтям І. А. Устинова та його розвідкам з історії харківського театру.

Ключові слова: бібліографічні покажчики, журналістика, театральна критика, краєзнавство, стенографія.

Величезний внесок в справу вивчення історії, культури, етнографію краю внесли не тільки учені-істoрики, але і краєзнавці-любителі. Серед них особливе місце займає Іван Андрійович Устинов (1826 – після 1890) – укладач першого путівника по Харкову, покажчика «Литература о Харьковской губернии» [5], що до цих пір не втратив наукового значення, автор численних статей з історії нашого міста.

Біографію Устинова детально висвітлює в своїй статті відомий український бібліограф І. І. Корнейчик [2], який характеризує перш за все його діяльність як бібліографа.

Про походження Устинова нам нічого не відомо. Знаємо тільки, що значну частину життя він провів в Петербурзі. Тут він закінчив в 1844 році Рoждественське повітове училище. Потім якийсь час служив дрібним чиновником в різних департаментах: канцеляристом у Гоф-Інтендантській конторі, потім, з 1848 р., в Департаменті державного казначейства. Тільки у 1860 р. він одержав чин колезького реєстратора (що відповідало 14-му, самому нижчому класу). У 1863 р. він став помічником столоначальника департаменту окладних зборів при Міністерстві фінансів. А в 1867 році Устинова перевели в Міністерство юстиції [2, с. 154].

Офіційна служба не дуже цікавила його. І лише в 60-і роки Устинов знайшов своє справжнє життєве покликання. У цей час почала бурхливо розвиватися вітчизняна стенографія. Це було пов'язано, зокрема, з судовими реформами, що передбачали введення гласності в судочинстві. Для фіксації свідчень у судах потрібні були вправні стенографи.

1865 року в Петербурзі відкрилися перші курси стенографії М. Є. Торнау і П. М. Ольхина. Барон М. Є. Торнау, відомий юрист, разом з німецьким ученим Ю. Цейбіхом написав книгу «Русская стенография» (1863), засновану на системі німецького ученого Ф. К. Габельсбергера [18, с. 107]. І. А. Устинов записався на курси Торнау в 6-й петербурзькій гімназії і опанував навиками стенографування настільки успішно, що отримав право викладати стенографію.

Спочатку І. А. Устинов працює на курсах в Петербурзі, а у 1868 р. як викладач стенографії на запрошення Харківського губернського земства переїздить до Харкова. Устинов працював в університеті, в 3-ій гімназії і на стенографічних курсах, організованих земством. За свідченням А. М. Юрковського [18, с. 108], перші безкоштовні курси стенографії були відкриті в приміщенні університету 3 січня 1868 року. На відкритті курсів виступив з мовою сам М. Є. Торнау, що перебував в той час в Харкові у службових справах. Пізніше Торнау декілька разів був присутній на іспитах на харківських курсах. «Харковский календарь на 1874 г.» писав: «Учреждение этой школы имеет важное значение для распространения стенографии вообще в России. В пять лет Устиновым образовано в Харькове более 30 практических стенографов. Эти лица состоят теперь правительственными стенографами при судебных палатах Харьковской, Одесской, Московской, Казанской и Саратовской. Бывшие ученики во многих местах нашли себе занятие стенографирования в земских и городских учреждениях. Обеспечением бесплатного преподавания г. Устиновым стенографии общество обязано просвещенному вниманию харьковского губернского земства, которое своим материальным пособием преподавателю, создало пока единственную в России школу стенографии» [16, с. 244-245]. Як викладач Устинов користувався такою популярністю, що в 1870 р. навіть виїжджав для читання лекцій до Москви. Устинов видав

декілька підручників по стенографії [15, 16]. Крім того, в 1870-1872 рр. він випускав в Харкові перше спеціальне видання з питань стенографії – щомісячний «*Стенографический листок*», що виходив із звичайним і стенографічним текстом. За свої заслуги в розвитку стенографії Устинов обрали дійсним членом Першого Празького стенографічного товариства і членом-кореспондентом Дрезденського стенографічного інституту [2, с. 150].

Устинов прагнув до видавничої діяльності. В Державному архіві Харківської області збереглася справа «*О разрешении титулярному советнику Ивану Устинову издавать в Харькове газету под названием «Харьковский справочный листок»*» [3] Устинову було відмовлено «ввиду неизвестного направления будущего издания» [3, л. 3]. Але незабаром, в 1873 р., по розпорядженню (або, як він сам пише в передмові до покажчика «*Литература о Харьковской губернии*», «на запрошення») тодішнього харківського губернатора Д. М. Кропоткіна, титульний радник Устинов став редактором неофіційної частини «*Харьковских губернских ведомостей*». У той час контора редакції знаходилася в Кінному провулку, що поєднував Торгову площу з Рибним базаром, в будинку Тихонової – відомості про це містить «*Харьковский календарь на 1876 г.*» [17, с. 6 (2-а паг.)]. Устинов значиться в цьому ж календарі як власник будинку № 22 по вулиці Ново-Сумській (незабаром цю вулицю, що стала продовженням Мало-Сумської (тепер – вул. Гоголя) назвали Мироносицькою).

Згідно з урядовою програмою, яку було затверджено в 1871 році для неофіційної частини всіх «*Губернских ведомостей*», в газеті не дозволялося піднімати гострі питання сучасності, вступати в полеміку з властями і т.д. Зате можна було публікувати, окрім офіційних розпоряджень, різні історико-краєзнавчі матеріали.

При Устинове газета стає щоденною (вперше в Росії). В ній публікується інформація про важливіші політичні та культурні події Росії і Європи. Тут же з'являються статті, замітки, повідомлення, присвячені Харкову і губернії. Устинов активно включається в суспільну діяльність, уважно стежить за театральним і музичним життям міста.

В своїх статтях Устинов торкається питань гігієни, місцевого бюджету, освіти і бібліотечної справи, пише про самозахист від пожеж, про дитячі притулки і ясла, про професійну підготовку учнів в народних школах. Численні публікації він підписував псевдонімами «*Харьковец*», «*Неизвестный*» або просто ініціалами «И. У». Так, в статті «*Несколько слов о библиотечке служащих в г. Харькове*» [6] Устинов говорить про необхідність заснувати в місті бібліотеку службовців всіх відомств і установ Харкова, які позбавлені можливості користуватися платними читальнями із-за їхньої дорожнечі. Устинов посиляється на досвід бібліотеки службовців Міністерства фінансів в Петербурзі (1865), одним із засновників якої був він сам. Устинов запропонував створити бібліотеку на власні грошові кошти службовців і на приватні пожертвування. На жаль, у той час цей почин не був підтриманий. Тільки через 10 років була заснована в Харкові публічна бібліотека (нині – Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка).

Устинов знайомиться з місцевими пам'ятниками старовини, розмовляє із старожилами, вивчає історію краю. В результаті з'являються такі його роботи, як «*Харьковская старина: Материалы к истории основания Харьковского университета*» [14], «*Высочайшее повеление императрицы Екатерины II к Слободско-Украинскому губернатору Щербинину (1762-1773)*» [4], «*Харьков в начале нынешнего столетия (1798-1801)*» [13].

Водночас редактор ретельно збирає бібліографічні відомості про Харків, які потім увійшли до покажчика «*Литература о Харьковской губернии*» [5].

Особливе місце займають статті з питань театального і музичного життя. З ім'ям Устинова пов'язаний один з найбільш цікавих періодів харківської дореволюційної театальної критики.

Якийсь час після приходу Устинова газета публікувала тільки анонси спектаклів. Нарешті, в № 125 від 26 серпня 1873 року, перед початком зимового сезону, тут була надрукована велика редакційна стаття, що належала перу самого Устинова. Вона називалася «*Общие замечания об условиях, в которые поставлена харьковская сцена, и современном репертуаре*» [7]. Тут він вперше узагальнив і систематизував те, про що до цих пір критики писали мимохіть і між іншим. Була визначена чітка позиція редактора газети щодо театальної критики: «*В XV давно не помещались рецензии о театре, но это не значило еще, что они не писались... Статьи ставили... редакцию в*

затруднение. Они, прежде всего, странно противоречили между собою: мнения и требования, высказанные в одной, нисколько не походили на мнения и требования в другой, причем и те, и другие являлись в них как *deus ex machina*, ничем не мотивированные, так что читателю оставалось бы одно – не обращать на них внимание...» [7]. Устинов вважає, «что в печати должно рассуждать, а не изрекать непреложные мнения, что для читателей не может иметь значение рецензия, в которой вместо суждений раздаются патенты на талант и произносятся приговоры, основанные на одном личном вкусе автора» [7]. Далі автор пише про умови праці акторів. Труппа завжди була збіркою. Люди, які приїхали з різних кінців Росії, за декілька днів мали швидко зігратися, щоб дати публіці хоч би подібність ансамблю. Спектаклі йшли щодня (по 2-3 п'єси кожен вечір). Репертуар був найрізноманітніший – від драм до водевілів і опер. На думку Устинова, на провідних акторів групи «выпадает много труда и мало времени, чтобы заняться искусством» [7]. Вони зайняті майже щодня в драмах і водевілях. Устинов звертається до публіки з такими словами: «Кто из ценителей будет настолько строг, чтобы от такого труженика требовать серьезного изучения изображаемых им характеров, когда у него не хватает времени, чтобы выучить роль» [7]. Критик погоджується з тим, що для актора, що тільки починає свій творчий шлях, провінційна сцена – це добра школа, яка дає знання сцени, привчає швидко входити у виставу, грати перед незнайомою публікою в новій п'єсі після мінімальної кількості репетицій. Але при цьому «специальная работа и невзыскательный вкус губят талант, и актер из художника превращается в «полезного исполнителя» [7]. Такому актору притаманні непогана дикція, знання сцени, вміння швидко входити в роль, використовуючи старі штампи. Але він втрачає головне: «Его игра не трогает душу зрителя, безучастно следящего за ходом представления, в котором он не видит жизненной правды, а лишь слабое подобие ее» [7]. При цьому будь-який актор потребує успіху і аплодисментів. Їх забезпечує йому та частина публіки, якій подобаються невибагливі, майже непристойні, гостроти. Устинов вважає, що на цьому безрадісному фоні повинна викликати пошану всяка спроба ретельного ставлення до справи. Її саме це повинно стати головним критерієм при написанні рецензії на спектакль: «Художественным стремлениям актеров будет отведено в заметках наибольшее место, вместе с тем мы не станем прилагать к нашей сцене, как это делают, тот масштаб, который приложен к сценам императорских столичных театров, и всегда будем соотносить свои требования с теми ограниченными средствами, какими располагают провинциальные служители искусства» [7].

Приклад такого підходу до справи – замітка самого Устинова від 15 січня 1874 р., присвячена творчості Митрофана Іванова-Козельського, пізніше – одного з провідних майстрів російської провінційної сцени, а тоді – ще досить молодого актора [11]. У Харкові, серед інших ролей, Іванов зіграв роль Чацького в комедії Грибоедова «Лихо з розуму». Характеризуючи образ Чацького, Устинов писав: «Для начинающих артистов роль Чацького есть пробный камень. И вот почему: все лица «Горе от ума» – живые люди, а Чацкий – нет; Чацкий – олицетворение морали самого Грибоедова... Без Чацкого или при строго обозначенном грибоедовском Чацком мы получим только фотографический снимок с общества того времени с заключением Грибоедова, пославшего с этой целью и с целью завязки и развязки на сцену Чацкого. Нужен самобытно выраженный живой тип...» [11]. Саме такий тип показав глядачам Іванов: «Монолог «А судьи кто?», произнесенный с желчью, с негодованием и с уверенностью энергичного человека оставил самое приятное впечатление... Вы видите живого человека, стоящего головою выше окружающих, вы видите его подчас презрительное, подчас насмешливое, подчас сожалющее отношение к окружающим лицам; вы видите не только желчного, увлекающегося Чацкого, нет, вы видите еще и страдающего за предрассудки общества Чацкого...» [11]. Устинов вважає, що акторові вдалося показати в цій роботі справжній драматизм долі Чацького – людини палкої та яскравої.

У статті від 28 жовтня Устинов розмірковує про природу акторського обдарування: «Прошло то время, когда на провинциальных сценах серьезно думали, что талант есть нечто прирожденное, чем природа одаряет избранные натуры без всяких заслуг с их стороны... На этом основании иной провинциальный талант всю жизнь играл «по вдохновению», наугад, игнорируя серьезною подготовкою ролей. Теперь понимают, что талант образуется всесторонним развитием, возможно более разносторонним, и изучением искусства» [12]. Тут же

він дає характеристику провідним акторам трупи. Наприклад, Устинов пише, що «*г-же Александровой наиболее удается исполнение характеров неглубоких, например, светских женщин... Там же, где требуется выражение сильной страсти, она нередко впадает в преувеличение, иногда весьма резко бросающееся в глаза*» [12]. Цікаву характеристику дає Устинов все тому ж Мітрофану Іванову: «*Некоторый недостаток его игры составляет излишняя нервозность в местах патетических, исполняемых им слишком реально*» [11].

На сторінках газети з'являлися статті історичного і оглядового характеру, а також матеріали, присвячені розбору окремих спектаклів і ролей акторів. У статті «*Харьковский драматический театр за последние 10 лет*» [15] Устинов не тільки дає кількісний і якісний аналіз репертуару, але й наводить біографії та короткі характеристики акторів, що виступали на харківській сцені (М. Х. Рибаківа, І. І. Лаврова (Барсукова), М. О. Потехіна, Н. Новікова, П. О. Никитіна, Л. Самсонова, В. І. Виноградова, Ф. Ф. Козловської, Л. М. Шванн, Л. О. Дубровіної та ін.).

Устинов вважав також відомості про професійну освіту акторів. Завдяки ньому з'ясовується, що в цей час в провінції працювали не тільки любителі, але і вихованці театральних училищ (П. О. Никитін, Ф. Ф. Козловська, К. М. Кузьмін та ін.). Устинов ретельно описує кожний театральний сезон трупи М. М. Дюкова. З його статті ми бачимо, як в репертуарі поступово зарубіжні комедії і водевілі замінялися «оригінальними», тобто російськими.

Устинов відзначав, що суспільний і літературний підйом, пов'язаний зі скасуванням кріпосного права, характеризувався й підвищенням уваги до російської драматичної сцени. При тому він відзначав роль антрепренера Дюкова в оновленні репертуару Міського театру. Замість французьких мелодрам, російської «квасно-патріотичної» драми і водевілів на сцені йшли комедії Островського, Потехіна, Чернишова, Боборикина, Писемського, Стебницького, Манна, Штеллера та ін. Ця нова драма «*потребовала незнакомого прежним исполнителям воспроизведения типов, усиления впечатлений и умения исторгать у зрителя то лишнюю дозу желчи, то лишнюю слезу сострадания и печали*» [15, 6 нояб.]. Критик висловлює своє розуміння реалізму в акторській грі: «*От исполнителей стало требоваться глубокое изучение тех явлений, из которых складывается современная жизнь, и воспроизводит ее с фотографической точностью*» [15, 6 нояб.]. Але Устинов чудово усвідомлював, що умови праці провінційних акторів не можна було навіть порівнювати з умовами праці в імператорських театрах. Критик писав: «*Как требовать от артиста изучения роли, когда ввиду спешности постановки новых пьес, актер зачастую только утром узнает из афиш, что вечером он играет новую роль в несколько листов*» [15, 6 нояб.].

На жаль, у той час харківський глядач рідко міг побачити дійсно гарні вистави. Побілений крейдою зал виглядав жалюгідно, крісла були старими і потертими, оркестр – малим та погано зіграним. Актори розмовляли на сцені з польським і українським акцентом.

Устинов відзначав, що на початку 60-х більшість провінційних труп були водевільними по репертуару і складу учасників. А пізніше вони стали водевільними та оперетковими. Легке відношення до театру стало переважати й в публіці з кінця 70-х років, відразу після російсько-турецької війни 1877 – 78 рр. Воно проявилось в бурхливому успіху нового жанру – оперети. Її вторгнення було руйнівним навіть для таких серйозних труп, як антреприза Дюкова. Талановиті артисти, які не мали голосу, тепер мимоволі зайняли другорядні місця в трупі. Антрепренер наполягав на постановці оперет, бо вони користувалися успіхом у публіки. Але оперети були складніші за водевілі в музичному плані, вимагали спеціальної музичної підготовки та більшого репетиційного періоду. Тому, на думку Устинова, під час музичних вистав на сцені частіше за все панував розлад.

Театрально-критичні статті І. А. Устинова свідчать про його вибагливий смак та вдумливий підхід до рецензування. Окрім «*Харьковских губернских ведомостей*», Устинов в 1876 р. був також співробітником журналу «*Музыкальный свет*» (друкував статті під псевдонімом Incognito).

У 1881 році вийшов «*Путеводитель по г. Харькову*» [8] Устинова – книжка кишенькового формату, створена за принципом бедекера. У передмові автор вказує, що він користувався працями місцевого статистичного комітету, звітами державних і суспільних установ, довідками, отриманими від різних посадовців, а також архівами – міським і губернського правління. Путівник складався з декількох частин. «*Географическо-топографический очерк*» містив, крім відомостей

про клімат і місцезнаходження міста, дані про розділення міста на поліцейські ділянки, про державні, губернські і суспільні установи, про міське управління і судові органи. Крім того, Устинов не тільки називає в алфавітному порядку всі харківські вулиці, але й указує кількість будинків, наявність водопроводу і газового освітлення, а також – чи бруковані вони. Друга частина, *«Историко-статистический очерк»*, надавала відомості про кількість жителів, їх розділення за станом та віросповіданням, про забудову міста, промисловість, торгівлю, розвиток ремесел. В історичному нарисі автор не просто коротко викладає історію краю, але і називає тих, хто з XVII по XIX століття стояв на чолі його адміністративного управління. Устинов склав також *«Летопись города Харькова»*, де подав основні події його історії. Розділ *«Средства сообщения и сношений»* знайомить нас з розвитком транспорту і зв'язку в Харківській губернії. Особливий інтерес представляє розділ *«Частное описание города»*, в якому Устинов не просто описує визначні пам'ятки, але і детально розповідає про діяльність монастирів, храмів, учбових закладів, бібліотек, театрів і літніх садів, місцевої преси, добродійних і різноманітних інших товариств, фінансово-кредитних установ. Устинов особливу увагу приділяє санітарному стану міста, медичним установам і лікарям, які мали приватну практику. Як додатки подані план міста, складений за участю міського інженера, архітектора Б. Г. Міхаловського, а також плани двох театрів – оперного й драматичного.

Таким чином, Устинов зробив, по суті, першу спробу створити цілісну, хоч і коротку, історію міста. Зрозуміло, в його роботі були деякі неточності. Відмітимо, що Д. І. Багалій і Д. П. Міллер в своїй *«Истории города Харькова»* неодноразово посилаються на *«Путеводитель по Харьков»*, іноді полемізуючи з Устиновим та вказуючи на його помилки [1, с. 7, 132, 162, 478, 481].

Видавцем був О. І. Куколевський, власник книжкового магазину на вул. Катерінославській, 4. Планувалося, що за виходом путівника будуть видані додатки, де відіб'ються зміни в адресах установ і осіб, але ці плани не здійснилися. Цікаво, що в кінці книги, серед інших рекламних оголошень, було поміщено й оголошення І. А. Устинова, що проживає на Ново-Мало-Сумській вулиці, в будинку № 22, про виконання різних редакторських робіт: *«Пересмотр, исправление и окончательная стилистическая отделка статей, литературных и беллетристических произведений, корреспонденций, реклам и пр.; самостоятельное развитие и изложение данных тем, проектов, мыслей, сочинений, писем, речей и пр. Корректуры»* [8, с. 344]

Ще редагуючи газету, Устинов мріяв про створення бібліографічного покажчика *«Литература о Харьковской губернии»* [5]. Це задум ускладнювалося тим, що в Харкові не було повних комплектів місцевих видань (ні *«Харьковских губернских ведомостей»*, ні продукції університетської друкарні). Щоб заповнити лакуни, Устинов працював в Петербурзі, в Публічній бібліотеці. Покажчик був завершений у 1883 році. Відмітимо, що в галузі харківської краєзнавчої бібліографії Устинов мав попередників. Редакція *«Харьковского календаря»* з 1882 по 1893 рр. постійно інформувала читачів про книги, брошури та інші видання, що виходили в Харкові. А на початку 80-х років помічник бібліотекаря бібліотеки Харківського університету Г. С. Чиріков уклав *«Указатель книг и брошюр, напечатанных в Харькове с 1805 по 1879 год»* (опублікований в *«Харьковском сборнике»*, 1890, вып. 4).

Але покажчик Устинова – це перший на Україні посібник загального характеру і одна з кращих праць дореволюційної краєзнавчої бібліографії. В ньому в хронологічному порядку розміщені дослідження, матеріали і джерела з історії, археології, географії, етнографії, історії літератури, культури, міського господарства, добродійності та ін. Харківщини з 1705 по 1880 рік. Окремо подано статистичні матеріали про торгіві обіги харківських ярмарків, а також список місцевих періодичних видань. Окрім книг, брошур, збірок до покажчика увійшли статті з місцевих і столичних газет та журналів, а також карти й плани. Видання частково анотовані. При цьому до покажчика не включено твори художньої літератури, статті з енциклопедій, довідників, ухвали та накази стосовно Харківської губернії, що увійшли до *«Повного зібрання законів Російської імперії»*. Видання містить 1743 бібліографічних записи, має допоміжні іменний та предметний покажчики. При цьому предметні рубрики містять мережу підрубрик і включають не тільки назви предметів та понять (*«бібліотеки»*, *«біржа в Харкові»*, *«біографії»*, спогади і статті, присвячені пам'яті окремих осіб), але і географічні назви. Устинов також розкриває деякі псевдоніми та

криптоніми авторів, що писали про край (В. Н. Каразіна, В. Пассека, В. М. Смирницького та ін., у тому числі – й свій власний).

На титульному листі покажчика значиться 1886 рік, але, за свідченням І. Корнейчика, насправді він вийшов тільки в 1887 році. Виданням займався Харківський губернський статистичний комітет. Коштів не вистачало. До того ж, деякі члени комітету пропонували видати замість нього біобібліографічний словник «*Замечательные уроженцы и деятели Харьковской губернии*». Мабуть, вирішальною стала думка істориків Д. І. Багалія і П. С. Єфіменко, які високо оцінили роботу Устинова. «*Литература о Харьковской губернии*» до теперішнього часу не втратила практичної цінності і навіть може служити зразком для укладачів красназавчих посібників. Досить пригадати, що Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка свій покажчик «*Харьков и губерния на страницах газеты «Харковские губернские ведомости»*» зробила продовженням праці Устинова.

В кінці 1879 р. Устинова звільнили з посади редактора «*Харковских губернских ведомостей*». Навряд чи це було пов'язано з посиленням реакції після вбивства харківського губернатора Д. М. Кропоткіна, як пише І. І. Корнейчик [2, с. 154]. Устинов завжди дотримувався помірно-ліберальних поглядів, його звільнили, мабуть, всього лише через те, що він був протеже Кропоткіна. Залипившись без служби, Іван Андрійович якийсь час виконував різні редакційні роботи (редагування, стилістична обробка статей), готував до друку свій путівник по Харкову (1881). Зрідка на сторінках газети з'являлися його статті. В цей час він надсилав також кореспонденції в петербурзькі «*Русские ведомости*». Устинов сподівався стати редактором газети «*Харковские известия*», яку передбачалося заснувати на паях. Оскільки з виданням газети нічого не вийшло, Устинову вдалося отримати дозвіл від Харківського навчального округу на відкриття курсів стенографії при Харківському реальному училищі. Але після початку російсько-турецької війни казенна субсидія на викладання була відмінена, а охочих займатися за гроші було обмаль.

Устинов робить спробу повернутися до державної служби. Декілька місяців він працює старшим помічником в канцелярії губернатора (січень-червень 1882 р.), а потім уходить у відставку «за сімейними обставинами». Потім Устинов вирішує організувати друкарню при Міській управі і видавати «*Известия Городской Думы*» як щоденну газету. Але і ця пропозиція не знайшла відгуку у міських властей. Влаштуватися на офіційну посаду в Харкові Устинову так більше й не вдалося, тому 1883 року він виїхав до Петербургу.

Потім він декілька років працює в провінції. З серпня 1885 по листопад 1890 р. Устинов – податний інспектор в Глазівському повіті Вятської губернії, а потім – в Юр'євському повіті Костромської губернії. При цьому якийсь час він переписується з Харківським губернським статистичним комітетом, надсилає статті в харківські видання («*Южный край*», «*Харьковский календарь*»). 1890 року, дослужившись до чину надвірного радника, Устинов звільнився зі служби за станом здоров'я. Про подальшу його долю відомостей розшукати не вдалося.

Поза сумнівом тільки одне: п'ятнадцять харківських років були найбільш плідними роками життя Івана Андрійовича Устинова, талановитого журналіста, стенографа, красназавця і бібліографа, праці якого залишили живий слід в історії нашого міста.

Література

1. Багалей Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования: (с 1655 по 1905 гг.): ист. моногр.: в 2 т. Т. 2 / Д. И. Багалей, Д. П. Миллер. – Х., 1912. – 973 с.
2. Корнейчик І. І. А. Устинов та його бібліографічний покажчик: (З історії красназавчої бібліографії на Україні в 70-80 рр. XIX ст.) / І. Корнейчик // Бібліотекознавство та бібліографія. – 1964. – Вип.1. – С. 147-156.
3. О разрешении титулярному советнику Ивану Устинову издавать в Харькове газету под названием «Харьковский справочный листок» // ГАХО. – Ф. 3. – Оп. 248. – Д. 150. – Л. 1-3.
4. Устинов И. Высочайшее повеление императрицы Екатерины II к Слободско-Украинскому губернатору Щербинину (1762-1773) / И. Устинов // ХГВ. – 1876. – № 69.

5. Устинов И. А. Литература о Харьковской губернии: (Библиогр. указ.) / И. А. Устинов. – Х.: Изд-во Харьк. губ. стат. ком., 1886. – 238 с.
6. [Устинов И. А.] Несколько слов о библиотекс служащих в г. Харькове // ХГВ. – 1876. – № 11.
7. [Устинов И. А.] Общие замечания об условиях, в которые поставлена харьковская сцена, и современном репертуаре // ХГВ. – 1873. – 26 авг. (№ 125).
8. Устинов И. А. Путеводитель по г. Харькову: Описание г. Харкова с приложением подробного плана города с сетью водопроводов и планов театров: оперного и драматического / И. А. Устинов. – Х.: Тип.-литогр. И. В. Попова, 1881. – 350 с.
9. Устинов И. Руководство к практическому изучению русской стенографии по системе Габельсбергера, приближенной к русскому языку / И. А. Устинов. – Х., 1869. – 94, 37 с.
10. Устинов И. Руководство к практическому изучению русской стенографии / И. А. Устинов. – 2-е изд., испр. и доп. – СПб.: Изд. П. Г. Мартынова, 1881. – 75 с.
11. [Устинов И. А.] Театральные заметки // ХГВ. – 1874. – 15 янв. (№ 12).
12. [Устинов И. А.] Театральные заметки // ХГВ. – 1873. – 28 окт. (№ 161).
13. Устинов И. А. Харьков в начале нынешнего столетия (1798-1801): Ист.-стат. очерк / И. А. Устинов // Харьковский календарь на 1886 год. – Х., 1885. – С. 79-110.
14. [Устинов И. А.] Харьковская старина: Материалы к истории основания Харьковского университета // ХГВ. – 1878. – 21 янв.(№ 19); 22 янв.(№ 20); 24 янв.(№ 22); 25 янв. (№ 23); 8 февр. (№ 37); 9февр. (№ 38); 12 февр. (№ 41); 18 февр. (№ 47). – Подпись: Харьковец.
15. [Устинов И. А.] Харьковский драматический театр за последние 10 лет // ХГВ. – 1877. – 5 нояб. (№ 286); 6 нояб. (№ 287); 8 нояб. (№ 289); 9 нояб.(№ 290); 11 ноябр.(№ 291); 12 нояб. (№ 293); 17 нояб. (№ 297).
16. Харьковский календарь на 1874 г.: Изд. Харьк. губ. стат. комитета. – Х.: Печатня К. П. Счасни, 1873. – 322, 192 с.
17. Харьковский календарь на 1876 г: Изд. Харьк. губ. стат. комитета. – Х.: Тип. Харьк. губ. правления, 1875. – 497, 227, 4 с.
18. Юрковский А. М. Стенография сквозь века: очерки по истории стенографии / А. М. Юрковский. – М.: Книга, 1969. – 163 с.

Ю. Ю. Полякова

Иван Андреевич Устинов – историк, библиограф, театральный критик

В статье очерчен жизненный путь редактора газеты «Харьковские губернские ведомости» И. А. Устинова и проанализирована его деятельность как преподавателя стенографии и историка-краеведа, составителя первого путеводителя по Харькову и библиографического указателя «Литература о Харьковской губернии». Особенное внимание уделяется театрально-критическим статьям И. А. Устинова и его исследованиям по истории харьковского театра.

Ключевые слова: библиографические указатели, журналистика, театральная критика, краеведение, стенография.

Yu. Yu. Pollakova.

Ivan Ustinov: Historian, Bibliographer, Theatrical Columnist.

The article outlines the life milestones of Ivan A. Ustinov, the editor of the «Kharkoskiye Gubernskiye Vedomosti» (The Kharkov Governorate Bulletin). It also presents an analysis of his activities as the teacher of short-hand writing, an ardent student of local history, and the author of the first Guide of Kharkov as well as the bibliographical index «Books and Articles on Kharkov Governorate». Special attention is paid to I. Ustinov's articles on theatrical critique and his studies in the history of theatres in Kharkov, which spheres of his activities have not yet been analysed in scholarly researches. The author maintains that I. Ustinov's works on local history and bibliography were a major contribution to studies of the history and cultural life of Kharkov region.

Key words: bibliographical index, journalism, theatre critique, regional studies, shorthand writing.